

O Javorniškem Rovtu

Naselje Javorniški Rovt ali Rovt nad Javornikom leži v povirju potoka Javornik na prisojnih predelih pod grebeni Karavank. Kmetije ter stanovanjske in počitniške hiše so posejane na nadmorski višini od 840 do 1100 metrov. Naselje zahodno od Jeseniških Rovt ločijo vrhovi Špik (967 m), Jelenkamen (1096 m) in Lenčkov Špik (1217 m), na severozahodu s Španovim (1334 m) in Črnim vrhom (1366 m) meji na Planino pod Golico. Na Križevcu (1222 m) in Pustem rovtu se pobočje strmo dvigne na Malo Kočno (1570 m) in na sedlo Črvič (1465 m). Ta predstavlja naravno mejo med Vzhodnimi in Zahodnimi Karavankami. Na Korenščici (1764 m) in na Struški Kočni (1944 m) doseže Belška planina najvišjo točko. S planine Svečica se preko planine Seče meja spusti v Medji dol. Ta loči Belško planino od Belščice, ki na Vajnežu (2099 m) doseže najvišjo točko. Na vzhodu se meja zaključuje na gozdnih in planinskih pobočjih Srednjice (1726 m), Puklje, Male in Velike Bonclje (1131 m), Sušja, Debelega brda (1209 m), Stamar in Ivle.

*Pogled na Javorniški Rovt,
foto Miran Zupančič*

Prvi naseljenci in nastanek naselja

Gornjesavska dolina je bila zaradi neugodnih podnebnih razmer ter razgibanega in strmega območja (geomorfoloških pogojev) naseljena razmeroma pozno. Redke arheološke najdbe iz Javorniškega Rovta (koščena igla s Klobučne nad Jelenkamnom, bronasto bodalo z Medvedjaka nad Medjim dolom, bronasta sulica z Jezerc in železna

sulična ost iz 9. stoletja) kažejo na to, da so ljudje v najstarejših časih zašli tudi na te strmine. O prvih naseljencih lahko govorimo v času noriškega kraljestva (od 2. stoletja pred našim štetjem dalje), ki je spadalo v rimski imperij. Rimljani so bili odlični trgovci. Pri nas so kupovali znamenito noriško železo za izdelavo orožja. V času pozne antike so se v planinskih predelih Belščice z železarsko dejavnostjo ukvarjali staroselci, ki so se med preseljevanjem ljudstev zatekli v manj dostopne kraje, kjer so dočakali konec rimskega cesarstva. O tem priča težko dostopna naselbina na Ajdni.

Po naselitvi Slovanov v 6. stoletju je železarska dejavnost za nekaj časa prenehala. V 9. stoletju so si Franki podredili Slovane. Gorenjsko komorno posest so v 10. stoletju razdelili med loško gospostvo (last freisinških škofov), blejsko gospostvo (last briksenških škofov) in belopeško gospostvo (last Ortenburških grofov). Območja nad današnjo Koroško Belo so ponovno oživela po zaslugi blejskega gospostva. Naravne danosti (gozdovi, pašniki in travniki) so v dolino in predvsem na strmine nad njo pritegnile posamezne pastirje, ki so si tu uredili prva bivališča. Po tej višinski kolonizaciji so ljudje začeli kopati železovo rudo in razvilo se je rudarstvo in železarstvo. Zrasla so prva naselja ob vznožju Karavank. Med največjimi je bila Koroška Bela (Chernissem Velach), ki je po urbarju iz leta 1253 imela že petnajst kmetij.

V 16. stoletju je prišlo do tako imenovane rovtarske kolonizacije, ki je segla v gozdnate, neobljudene in težje dostopne gorske predele. Fevdalni gospodje so z raznimi olajšavami in ugodnostmi spodbujali krčenje gozdov in poselitev rovtov. Poti do takrat še redko naseljenih in strmih pobočij Karavank in dobri pogoji za preživetje so omogočili, da so novi naseljenci – »rotarji« začeli postavljati kmetije, kmetovati in rediti živino. Oživela je stara tovorniška pot, ki je z Bleda vodila preko Medjega dola v Rute in v Bistrico v Rožu. Po njej so popotniki od nekdaj hodili na koroško stran, tovornikom pa je kasneje omogočala prevoz rude, oglja in lesa v dolino. Celo sam briksenški škof Albuin s Koroške naj bi davno pred tem prišel po tej poti na Bled. Domačini s Koroške Bele so v dolini poskrbeli, da so tovorniki in popotniki varno hodili na koroško stran. Te stoletne vezi so naselju ob potoku Bela dale ime Koroška Bela.

Ime kraja Javorniški Rovt je nastalo iz »rovt nad Belo«. Med leti 1493 in 1501 se v starih listinah še imenuje »gereuter ... Velach« (rovt nad Belo). Ko pa je v 16. stoletju zraslo v dolini fužinarsko in stanovanjsko naselje Javornik, se je tudi območje nad njim preimenovalo v Javorniški Rovt. Tu so se ob koncu 16. stoletja za stalno naselili

prvi Rovtarji in do leta 1602 postavili prve tri samostojne kmetije in eno kajžo. Ko so izkrčili gozdove, so imeli dovolj zemlje za kmetijstvo in živinorejo. Toda samo s kmetijstvom niso mogli preživeti, saj so polja rodila le enkrat letno, sadje pa je dozorelo zelo pozno. Ukvarjati so se morali tudi z drugimi dejavnostmi: s tovorjenjem, z rudarjenjem in oglarjenjem, nekateri pa so hodili na delo v dolino. Oglarjenje je pustilo sledi, saj marsikatera njiva s »ta črno zemljo« še priča o nekdanjih »kopišah«. Rudarjem so se pridružili še gozdni delavci, ki so pripravljali jamski les, kovači in tesarji pa so popravljali orodje in opravljali jamska tesarska dela. Najteže so svoj kruh zaslužili tisti, ki so delali v rudnikih. Kopač je zaslužil poprečno 96 do 99 krajcarjev na dan. Ker je delavnik trajal ves dan, rudarji niso hodili domov. Med tednom so spali kar v rudarskih hišah, ki so jih postavili ob rudnih rovih. Domov so hodili ob sobotah in se ob nedeljah zvečer vračali. S seboj so nosili hrano (predvsem moko v vrečah), saj so morali kuhati sami. Najpogostejša jed so bili žganci s slanino in zabeljena krompirjeva ali močnata mešta.

*Rudniki Begunjščica,
hrani Gornjesavski
muzej Jesenice*

Naselje se je konec 18. stoletja podvojilo. Takrat so naše kraje obhodili dunajski kartografi, ki so za avstrijske vojaške karte zbirali podatke o gozdovih, poljih, naseljih, rekah in drugem. Na območju Javorniškega Rovta so zabeležili enajst objektov, med njimi tudi leta 1647 zgrajeno, mogočno rudarsko postojanko Pristava. Možnosti za zaslužek so pripeljale nove naseljence. Ob prvih večjih kmetijah na manj obljudenih predelih ali ob robu gozda so zrastle prve kočje in kajže. To so bile manjše hiše brez obdelovalne zemlje, v katerih so živeli revnejši naseljenci, ki so se preživljali z dninarskimi deli na kmetijah, z deli pri rudniku ali z obrtni.

V prvi polovici 19. stoletja je bilo v Javorniškem Rovtu že devetnajst hiš. Oprijela so se jih domača imena, ki so se kljub menjavi gospodarjev ohranila do danes: Suhar (št. 1), Jencelj (št. 2), Skednač (št. 3), Noč (št. 5), Kajžnik (št. 6), Lenčk (št. 7), Miševc (št. 9), Mihelj (št. 10), Vrvač (št. 12), Mešišnik (št. 14), Zimovc (št. 15), Šronc (št. 16), Mokern (št. 18), Kvadnik (št. 19). Imena domačij so nastala po priimkih in imenih prvih naseljencev (Noč, Mihelj itd.) ali po prvotni namembnosti objekta (Kajžnik in Skednač). Čeprav so se priimki spreminjali, so domačije ohranile svoja prvotna imena. Priimki, nekateri tudi povojni, so: Arhar, Erlah, Klinar, Koblar, Kogovšek, Kosmač, Lipovec, Nadižar, Noč, Razingar, Rekar, Smolej, Šmit, Tavčar, Zaveljcina, Zupančič in Žvab. Samo pri eni od najstarejših in največjih kmetij sta gospodarjev priimek in hišno ime še enaka, Noč, pri ostalih sta se priimek in hišno ime že davno razšla. Priimek Noč je s prvimi priseljenci prišel s Koroške, kjer je Notsch v okolici Št. Jakoba še danes pogost. Po ustnem izročilu naj bi tistega, ki je postavil svoj dom na novi zemlji, poimenovali Nouitz (novic ali novič), ki se je s časom spremenil v Noč. Domačini pa pravijo, da je prvi »Rotar« prišel s Koroške ponoči.

Leta 1857 je Javorniški Rovt spadal v krajevno občino Koroška Bela in sodni okraj Kranjska Gora, kjer je bilo tudi sodišče. Naselje se je povečalo že na 25 hiš in 99 prebivalcev, zato so oštevilčili še Skednačevo (št. 4), Lenčkovo (št. 8) in Šrončevo kajžo (št. 17), hišo pri Bogmanu (št. 20), Suharjevo (št. 21), Nočevo (št. 22), Miševevo (št. 23), Mešišnikovo (št. 24) in Mokernovo kajžo (št. 25). Dvajset let za tem pa še domačije Jur, Vrban, Kogovšek, Šmon in Žvab.

*Planinski dom Pristava,
razglednica iz okoli 1965,
hrani Gornjesavski muzej
Jesenice*

Kmetije in življenje na rovtih

Življenje na rovtarskih kmetijah je bilo podobno življenju v drugih karavanških naseljih, le da je bilo tu zaradi nedostopnosti in nadmorske višine še veliko težje. Kajzarji in manjši posestniki so bili vezani na dninarsko delo, delo v rudnikih in v železarskih obratih, kmetje pa so imeli zaradi gozda in boljše zemlje več možnosti in boljše pogoje za gozdarstvo, poljedelstvo, živinorejo in sadjarstvo. Kmetije so bile zgrajene v alpskem slogu. Postavili so jih na primeren prostor na izkrcenih rovtih v bližini poti, studencev in grabnov. Zidali so jih iz kamna in lesa ter jih prilagodili strmini in kmečkim potrebam. Temelje hiš so prilagajali naklonu terena celo tako, da so v nekaterih gospodarskih prostorih ostala tla kar postrani. Kamenje za gradnjo so dobili v bližnjih kamnolomih, apno so žgali in gasili v domačih apnenicah in apnenih jamah (na primer pri Skednač). Strehe so pokrili s smrekovimi »šinklni«, ki jih je gospodar največkrat kar sam nacepil, saj je bila večina Rovtarjev odličnih »golcarjev«.

France Krajcar, Skednačeva domačija, 1949, olje, last Tone Konobelj

Opuščena Skednačeva kovačnica, hrani Gornjesavski muzej Jesenice

V pritličnem delu so bile običajno veža, »hiša« in črna kuhinja s shrambo. Največ prostora je zavzela »hiša«. Tu se je pod »bohkovim kotom«, kjer so stali stoli, klop in miza, vsaj dvakrat na dan (ob kosilu in večerji) zbrala vsa družina. »Hiša« je bila obenem spalnica za gospodarja in njegovo ženo, saj je na drugem koncu stala zakonska postelja. Največ prostora je v »hiši« zasedala kmečka peč. Ob zimskih večerih so se ob njej najraje igrali otroci. Gospodinje so imele v hiši še mentrgo, mizo za pripravo testa, saj je bilo za veliko družino potrebno vsak teden speči od deset do petnajst hlebov kruha. Tla so bila iz lesenih desk in so jih gospodinje ali dekleta vsak konec tedna na

kolenih poribale. Iz »hiše« je bil vhod v kamro, kjer sta bili postelja in omara za stare starše. Iz veže so vodila vrata v črno kuhinjo. Te so se obdržale vse do 20. stoletja, ko so si mlajše gospodinje zaželele »belih kuhinj« z novim dimnikom in novim »šporgetom«. V ta namen so največkrat predelali kamre. Črne kuhinje so obdržali in jih uporabljali za kuhanje hrane za živino ter za prekajevanje mesa in klobas. V shrambah je bila na tleh steptana zemlja, da je ozimnica (krompir, repa in drugo) dlje zdržala. Stopnice so iz veže vodile na podstrešje. Tu so ponekod uredili nekaj z lesom obitih sob, čumnat. V njih so spali dekletke in hlapci. Na zunanji strani hiše so z lesenega balkona, ganka, viseli gorenjski nageljni. Stanovanjski del kmetije se je držal hleva. Nad njim sta bila skedenj in pod, prostor za vozove. Pod in skedenj sta bila postavljena tako, da so kmetje seno čim lažje pripeljali nanj. V skednju je bil še prostor za shranjevanje slame v otepih ali otave, »petre«. Poseben prostor je bil »plevenk« za shrambo plev, ki so ostala pri mlatenju. Poleg skednja sta stali tudi šupa za shranjevanje listja in drvarnica. V hlevu je bila goveja živina in kakšen konj, ovce pa so bile v posebnem prostoru, ovčjaku. Skoraj vsaka kmetija je imela svinjak in nekaj prašičev. Kokoši so bile povsod, še posebej rade so brskale za črvi na gnojnem kupu pred hlevom. Krmo za svinje so kuhali v črni kuhinji. Včasih so hrani dodajali tudi posušen »lmovc« (brest).

Nekatere kmetije so imele ob bližnjih potokih, grabnih, vodne mline (npr. Žvabov, Lenčkov, Skednačev, Nočev in Bogmanov). Na pomen mlinov kaže tudi pogodba iz leta 1898, s katero je Primož Žvab za primerno odškodnino prepustil vodne pravice Kranjski industrijski družbi. V mlinih so mleli doma pridelano žito, v Sedejev mlin na Javorniku pa so hodili po ostalo moko. Na kmetijah je bilo največ dela na poljih in travnikih. Pozimi so gospodarji poskrbeli za orodje in vozove, spomladi pa so travnike in polja otrebili, pognojili, preorali in posejali žito. Sejali so »šenico« (pšenico), »ječm« (ječmen), »vovs« (oves), rž (ozimino in jaro), proso, ajdo in bob, ki so ga mešali k drugim mokam. Ko so poželi žito, so njive preorali in nanje posadili zelje in repo. Koruzo so sejali le redko, saj zaradi kratkega poletja ni dozorela. Na nekaterih kmetijah so sadili celo tobak, a je bil slabe kvalitete. Med povrtninami v »zevnikih« so največ sadili solato, krompir, fižol, korenje, peso, repo in drugo. Nekaj začimb in cvetja so gospodinje posadile v »gartlcu« ob hiši. Ob »zevnikih« so rasli tudi ribez, bezeg in maline, v sadovnjakih pa predvsem stare vrste jabolk, hrušk, sliv in češenj, ki pa so bile bolj drobne in pozne. Hruške »moštarce« so stiskali v mošt. Večje kmetije (Nočeva,

Lenčkova, Miševčeva, Skednačeva in Jencljeva) so v bližini postavile tudi kovačnice. V njih so kmetje sami kovali volovske in konjske podkve in žeblje ter popravljali kmečko orodje in vozove. Pozimi so nekateri orodje popravljali kar v »hiši«, kamor so postavili mizarsko mizo, »ponk«, za jermenčke na stropu pa so zataknili mizarsko in drugo orodje (na primer Pri Miševcu). Konjev je bilo malo, saj so jih rabili le za lažja kmečka opravila ali prevoz sena z ravninskih travnikov na skedenj. Najpomembnejša vprežna žival je bil vol, »terc«, ki je po strmih poteh prevažal večino tovora (les in seno). Da bi jih čim prej navadili voziti, so jih že pozimi vpregli v sani in z njimi razvažali gnoj po zasneženih rovtih. Do spomladi so bili voli že tako izurjeni, da so povsem mirno vozili tudi v dolino.

Na planini Za Mavro, last Jože Noč

Na planini Za Mavro okoli leta 1952, hrani Bogomira Noč

Paša

Živino so poleti pasli v planinskih predelih, kjer so kasneje nastali pastirski stanovi na Mavrah, na Stamarah, na Pustem rovtu, na Belščici in na Sečah. Planina za rovtarsko živino je bila na Pustem rovtu, medtem ko so na Belški planini pasli živino kmetje s Koroške Bele. Na Pustem rovtu se je v 19. stoletju paslo že okrog petdeset glav živine, zato so leta 1907 z dovoljenjem občine na Koroški Beli izkrcili več gozda in povečali pašnike. Pravila in dolžnosti za uporabo planine so veljala od nekdaj. Kmetje so morali poskrbeti, da je bila planina urejena in zavarovana ter plačati pastirja in oskrbnico, majerico. Pastir je pasel, majerica pa je skrbela za hišo in mleko. Če je znala izdelati skuto, sir in maslo, je lahko dodatno zaslužila.

Košnja

Zgodaj spomladi in pozno jeseni so kmetje pasli živino tudi na domačih travnikih. Svojih parcel niso ograjevali. Plotovi so bili redki, postavili so jih le ob poteh ter okrog vrtov, »zevnikov«, in »gartlcov«, da živina in divjad ni mogla vanje. Eno najpomembnejših opravil je bila košnja. Začela se je po binškošnih. Trava je takrat že dozorela, nadležnih »ključavnic« pa tudi ni bilo več. Zbrali so se vsi sorodniki, tudi tisti iz doline. Zgodaj zjutraj, ko je bila trava še mokra, so šli fantje kositi, »seč«. Kosili, »sekli«, so moški, dekleta pa so pokošeno travo ves dan z grabljami obračala in skrbela za hrano. Zvečer so seno dali v kupe in ga naslednji dan ponovno razstlali, da se je popolnoma posušilo. Seno so spravili na skedenj, nekaj pa zložili v kozolce. Znosili so ga v velikih rjuhah, če pa je bila pot do kmetije položnejša, so ga prepeljali z vozovi. Ob lepih poletjih so kmetje imeli kar dve košnji, drugo so imenovali otava. Na večjih rovtih so v svisli shranili seno za zimo. Ko ga je na skednju začelo primanjkovati, so ga s posebnimi sanmi vozili domov.

Kosci in grabljice na Jenceljnovem rovtu okoli 1960, last Jože Noč   *Lenčkovi pri delu v senožetih, last Peter Razinger*

Lan in volna

Nekateri gospodarji (Pri Miševcu, Pri Jenceljnu, Pri Skednaču, Pri Mokernu in Pri Noču) so sejali tudi lan. Njive zanj so morale ležati na ravnini in biti dobro zorane ter pobranane. Med rastjo so lan redno pleli, vendar le ob robu njive, saj bi ga sicer preveč polomili. Ko je odcvetel in so zrna porumenela, so ga populili in zložili v snope, da se

je posušil. Posušenega so s posebnimi glavniki, »riflni«, ločili od semen. Stebla so za tri tedne razgrnili po pokošeni njivi, da so postala siva. Potem so jih ponovno zvezali v šope in pripravili za sušenje v »tarnih jamah« in »pažbah« (pri Miševcu, pri Mokernu in pri Skednaču). V njih so zakurili, nanje pa so najbolj izkušene terice polagale stebila, da so postala krhka in pripravljena za trenje na trlicah. Lanena vlakna so na koncu še očistile in spredle ter lan pripravile za tkanje. Prejo so vozili v dolino, »na deželo«, v tkanje. »Ta levš« je bila za »pražnje« (za rjuhe, srjace in hlače), »ta navadna« pa za hlače. Rekli so ji »raševna«. Laneno seme so z valjarji zmečkali in odnesli v Britof pri Kranju, kjer so ga zamenjali za olje. Nekaj semenja so shranili za naslednjo setev ali pa uporabili za zdravljenje živine. Ovcam in prašičem so pripravljali vejnike iz javorjevih, jesenovih in jerebikovih vej. Te so po ovčjaku položili tako, da so jih ovce lahko obrale. Osmukane veje so pokurili v peči. Ovce so redili zaradi mesa in volne, ki so jo nosili prest v Zapuže. Doma je bilo zato dovolj volnenih nogavic in puloverjev. Leta 1913 so imeli vsi kmetje 34 krav, 17 volov, 67 glav mlade govedu in 110 ovac, največ pa Lenčkova, Miševčeva, Skednačeva, Miheljnova in Mokernova kmetija.

Preskrba

Kmetije so bile dobro uro oddaljene od prvih trgovin, zato so nekaj osnovnih potrebščin (koruzno moko, krmo, olje, petrolej, vžigalice, milo in drugo) na veliko »fasali« v trgovinah pri Žvabu in Dežmanu na Javorniku ter na Koroški Beli in jih z vozom pripeljali domov. Ta »fasnga« je morala zadostovati dalj časa. Kljub temu, da v vasi ni bilo »uradne« trgovine, so bili Rovtarji redno preskrbljeni z osnovnimi potrebščinami. Pri Jencelj, na kmetiji »sredi« naselja, ki so ga domačini delili na zgornji in na spodnji del, so imeli do druge svetovne vojne trgovino na črno. V njej so kupovali sladkor, kavo, moko, olje, petrolej, cigarete pa tudi vse, kar so domačini pritihotapili s Koroške (saharin, kamenčke za vžigalnike in drugo).

Tihotapljenje

Rotarji so se torej ukvarjali tudi s tihotapljenjem, veriženjem. Že Valvasor pravi, da so bili ti prehodi znani po tihotapcih, ki so preko Karavank prenašali sol, med, brinje, vino in žganje, pogumni lovci pa so tu plenili krasne srnjake, divje koze, divje peteline in skalne orle v velikih količinah. Toda tihotapljenje je bilo nevarno. Če so jih zalotili

koroški čuvaji, je prišlo do pretepa in celo do prelivanja krvi. Še posebej je bilo nevarno, ko je po prvi svetovni vojni stekla po Karavankah meja med Avstrijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter so se uradno zaprle stoletne poti, ki so povezovale Koroško in Kranjsko. V tem času so največ tihotapili tobak, saharin in kamenčke za vžigalnike.

Zabava

Ko v vasi še ni bilo gostilne, so domačini prirejali zabave po kmetijah. Po prvi svetovni vojni je bila prva manjša gostilna pri Bogmanu, nato je trgovec in gostilničar z Javornika

*Rovtarji ob prazniku okoli leta 1930,
last Peter Razinger*

postavil leseno gostilno Pri Žvabu. V njej so bili večji prostor, kuhinja in veranda za ples. Gostom je ena točajka stregla vino, pivo, čaj, žganje in malinovec, od jedi pa žgance, krompir, golaž in klobase. Konec tedna so v gostilni prirejali zabave s plesom. Še posebej je bilo veselo pozimi, ko so se Belani in Javorničani prihajali sankat. Po drugi svetovni vojni je gostilno najel pilot, ki je nekdaj služil vojsko v afriškem Kongu. Gostilne se je zato oprijelo ime Kongo. Lastnik se je rad bahal z velikim slonovim oklom, ki ga je imel obešenega na steni.

Lov in ribolov

Domačinom sta lov in ribolov služila kot dodatna vira preživetja. Toda pravico do lova in ribolova je imela samo Kranjska industrijska družba, ki je leta 1869 odkupila poleg železarskih obratov še veliko posestev od Bohinja preko Jelovice, Pokljuke in Mežakle do Javorniškega Rovta in Planine pod Golico. Ker so se v njeno lovsko družino lahko včlanili le višji uradniki, so se domačini še naprej posluževali divjega lova s pastmi, skobci, izdelanimi iz žice. Puške so uporabljali le redko, saj je imela KID

svojega lovskega čuvaja na Pristavi. Če so divjega lovca ujeli, so ga vklenili in navadno kar peš peljali v takrat edini zapor v Gornjesavski dolini, v Kranjsko Goro. Po drugi svetovni vojni je lovska družina z Jesenic, v kateri je bilo tudi nekaj domačinov, lovišča v Javorniškem Rovtu in Medjem dolu vključila v poseben lovski revir. Znan je po visokogorski divjačini, saj je tu pravi raj za gamse. Lovci so obnovili tudi svojo lovsko kočo. KID je po prvi svetovni vojni uredila ribogojnico v umetnem jezeru pri Jezervarju. Najstarejši zapis o ribarjenju pa seže v leto 1635, ko so briksenški pooblaščenca dovolili Žigi Pasarelliju ribariti v potoku Javornik, in to »samo z vrvicom«.

Prva svetovna vojna in čas po njej

Prva svetovna vojna se je dotaknila tudi Javorniškega Rovta. Nekaj domačinov je moralo na fronto, nekateri pa so se vojni izognili tako, da so se zatekli v gmajno in se vsa štiri leta skrivali pred žandarji. Domačini jih niso izdali in so jim celo pomagali tako, da so jim zvečer postavljali hrano na okna. V času bojov za severno mejo (1918 in 1919) je imela v Planini pri Savskih jamah in v Medjem dolu svoje postojanke Alpiska četa, ki je nadzorovala mejo s Koroško. Ko je bila s koroškim plebiscitom določena državna meja po Karavankah, so prišli graničarji in naselili karavle na Sečah in pri Jezervarju.

Z vojakom Skednačevim Albinom
okoli leta 1915,
last Franci Razingar

Na »štelenji« okoli leta 1915, last Franci Razingar

Življenje se je v marsičem spremenilo. Domačini so se začeli bolj organizirati. Da bi imeli kmetje enake pravice in dolžnosti, so sestavili imenik agrarnih upravičencev. V njem so bile navedene deležne pravice na planini, ki jih je nadzoroval načelnik gospodarskega odseka. Po letu 1934 je tričlanski gospodarski odbor odločal o vseh pomembnejših vaških zadevah. Večina domačinov si je prizadevala, da bi zgradili svojo cerkev in da ne bi bilo treba hoditi k maši na Koroško Belo. Z zavistjo so gledali na sosede iz Planine pod Golico, katerim je fužinar podaril cerkev. Dogovorjeni so bili že, kje bo cerkev stala, a ni bilo dovolj denarja, kljub temu, da bi jo bili pripravljene zgraditi sami. Čeprav niso dobili svoje cerkve, pa so bili vendarle ponosni na to, da so zgradili svojo šolo.

*Mladoporočenca pred
Lenčkovo hišo,
last Peter Razinger*

Poroke

Stoletja so se fantje ženili kar pri domačih dekletih. Ker je postalo nevarno, da bosta ženin in nevesta preveč »v žlahti«, so v 19. stoletju začeli hoditi k dekletom v sosednjo Planino, kasneje pa tudi »na deželo« in v gorjanski ter bohinjski kot. Po drugi svetovni vojni je prišlo nekaj nevest celo z Dolenjske. Poroke so bile vedno na domu ženina. Zaradi varčnosti so včasih priredili dve poroki naenkrat. Pri Jenceljnu sta se bratranca poročila kar s sestričnima s Koroške Bele. Po poroki je moral novi gospodar brate in sestre izplačati, da je kmetija ostala skupaj. Starše so preselili v »pažbe« (nekdanje sušilnice) ob hiši, včasih pa v kamre. Med domačini je veljalo pravilo, da mora posestvo prevzeti najstarejši sin. Če je ta umrl ali odšel z domačije, je kmetijo prevzel mlajši sin. A je velikokrat domačija začela propadati. Domačini so rekli, da je »straherava«.

Novi gospodar je slabo skrbel za posestvo ali začel zemljo celo prodajati. Teden pred poroko so fantje pripravili fantovščino, dekleta pa deklščino. Fantovščine so bile bolj vesele, včasih še preveč, saj so se fantje radi sporekli in celo stepli. Dekleta so bila bolj mirna in so se na deklščinah pogovarjala o nevestinih načrtih. Če se v zadnjem letu ni poročilo nobeno dekle, so fantje za pusta vlekli ploh. V srenjskem

*Rovtarji ob pustnem običaju vlečejo ploho,
last Jože Noč*

gozdu so posekali in obelili najdebelejšo smreko ter jo prodali. Kadar se je dekle poročilo na drugo kmetijo, so doma pripravili balo. V njej je bilo pohištvo, posodje, skrinja s posteljnino in obleke. Nekatere neveste so bile pri tem tako dosledne, da so odnesle celo brezovo metlo. Po prihodu so začele spreminjati kmetijo po svoje in po vasi so radi govorili, »da ima ta mlada komando«. Družine so bile zelo številne, saj je bilo otrok toliko, »kolikor jih je bog dal«.

Zdravje

Za zdravje so morali Rovtarji poskrbeti sami, predvsem z zdravilnimi rožami. Če ni bilo prehudo, so šli do Jenceljnovne Neže, ki je nabirala zdravilna zelišča (gorski mah, materino dušico, hribjo reso, šentjanževe rože, tavžentrože, planike, smrekove vršičke in drugo) in iz njih pripravljala zdravilne čaje ter kuhala »ta rumeno in ta črno žavbo«. Ko pa tudi zdravilne rastline in »žavbe« niso pomagale, je bilo treba k zdravniku. Najbližji je bil na Jesenicah in pozimi je bilo v visokem snegu potrebno kar nekaj ur, da so bolnika prepeljali v dolino. Zgodilo se je, da je zaradi epidemije davice v enem tednu umrlo pet otrok (pri Skednaču).

Smrt

Rovtarji so svoje pokojnike pokopavali na Koroški Beli. Mrlič je tri dni ležal doma na parah. Krsto so žene okrasile s cvetjem z domačega vrta in svečami ter nad krsto obesile »boga«. Za tiste, ki so prišli »vahtat«, so pripravile pijačo in jedi (mošt, žganje, čaj, vino, golaž ali ajmoht). »Vahtarji« so se

*Pogreb Kristine Noč, Skednačeve, 7. 7. 1955,
last Bogomira Noč*

posedli okrog mrtvaškega odra in sprva molčali ali se pogovarjali o pokojniku. Bolj ko se je mračilo, bolj so se razživali in vse več je bilo šal in petja. Proti jutru so se zabavali celo tako, da so »rihtarja bili«. »Vahtanje« je trajalo dve ali tri noči. Zrak v prostoru je bil vse slabši. Tretji dan so krsto zabili in pokojnika z vozom v sprevodu odpeljali do cerkve in pokopališča na Koroški Beli. Odkar so pokopališče na Koroški Beli opustili in pokojniki ležijo v mrliških vežicah na pokopališču na Blejski Dobravi, so »vahtanja« deležni le še redki.

Druga svetovna vojna in čas po njej

Nemci so naselje preimenovali v Jauerburger Gereuth, domačinom pa ponemčili imena in priimke (na primer Notsch). Fante, ki so bili sposobni za vojsko, so vpoklicali na fronto. Večina se jih je, ko so prišli na dopust, priključila partizanom, nekaj pa jih je za vedno ostalo na fronti. Aprila 1941, ko je nemška patrolja napadla jugoslovansko vojsko pri železniškem predoru, se je nemški vojak Tomas Petritsch izgubil in se

*Partizanska postojanka G22,
last Bogomira Noč*

znašel pri Skednaču. Gospodar Albin ga je kot prvega nemškega ujetnika odpeljal na komando jugoslovanske vojske v Radovljico. Po organiziranju partizanskih kurirskih zvez in odborov osvobodilne fronte so se tisti, ki so ostali doma, vključili v narodnoosvobodilni boj. Kljub temu, da so Nemci zavzeli karavlo pri Jezervarju in da je bila tam vsa štiri leta stalna nemška posadka, so domačini na skrivaj pomagali partizanom. To je bila prava

partizanska vas. Danes na ta čas spominjajo spomenik NOB pod Pristavo, nekaj spominskih plošč in svečke, ki gorijo na grobovih neznanih žrtev.

Po vojni se je večina Rovtarjev zaposlila v železarskih obratih in začela obnavljati stare domačije ter graditi nove hiše. Število prebivalcev je leta 1961 naraslo na 140, od tega je bilo 32 otrok. Zaradi slabih poti v dolino so otroci še vedno obiskovali domačo šolo. Pouk je potekal izmenično: eno leto za prvi in tretji razred, naslednje leto pa za drugi in četrti razred. Če učenec ni izdelal drugega razreda, je moral zopet v prvega, saj pouka v drugem razredu tisto leto ni bilo. Šola je delovala do leta 1966. Od takrat dalje učenci

obiskujejo osnovno šolo na Koroški Beli. Dokler niso organizirali prevoza s kombijem, so do šole hodili peš, pozimi pa s sanmi. 1. aprila 1980 je po, še vedno, makadamski cesti pripeljal prvi redni avtobus v Javorniški Rovt.

*Šola v Javorniškem Rovtu,
hrani Gornjesavski muzej
Jesenice*

Ceste in poti

Cesto v Javorniški Rovt so gradili postopoma. Do srede šestdesetih let so z Javornika v Javorniški Rovt vodile le kolovozne poti. Na Spodnjih počivalih se je pot razcepila. Proti vzhodu je peljala proti Kvadniku, kjer so živeli zadnji »rotarski rudarji«. Simon in njegov sin Florjan sta »laufala« rudo v Tončevih jamah v Savskih jamah. Kot dobri gospodarji so leta 1890 kupili hišo od Juričkov s Koroške Bele. Kasneje sta tu zrasli še domačiji Pri Jurju in Pri Bogmanu ter gostilna Pri Žvabu. Od tam je pot peljala do križišča Pri Leščanu. Tu je živel kovač in samotar Janez Kapus iz Lesc, Leščan. V gozdu, tik nad odcepom poti, je postavil nekaj lesenih barak in živel osamljen s psi in mački. Umrli je v požaru leta 1934. Še po osemdesetih letih domačini temu kraju rečejo Pri Leščanu. Pot je mimo žage Pri Miklavki in po stari tovorni poti peljala mimo Jezervarja proti Medjemu dolu na koroško stran. Druga pot je od Leščana zavila v gozd in se mimo Pristave ter Miheljnovce in Vrvačeve kmetije povzpela na Križavec in Pusti rovt. Tik pod robom »pristavske posesti« je po izgradnji Pristave v 17. stoletju zrasla Mešišnikova, sedaj Šmonova, domačija. Tu so imeli prostore rudarji in gozdarji, saj so bili Mešišniki znani »golcarji«.

Drugi odcep je peljal proti zahodu, mimo Mokerna, Šronca in Zimovca. Ker so te domačije nastale iz kajž, so jim domačini rekli kar kajžarji. Za razliko od kmetov so kajžarji lahko posekali v srenjskem gozdu le 12 m³, večji kmetje, »pavri«, pa kar

15 m³ drv. Pri Jenceljnu se je odcep združil s potjo, ki se je od Spodnjih počival strmo vzpenjala mimo Suharja, Jenclja, Skednača, Noča, Kajžnika, Lenčka in Miševca proti Španovem vrhu. Iz Nočevega skednja in kajže sta po stoletjih zrasli kmetiji s številnimi njivami in pašniki. Samo nekaj korakov više sta kmetiji Pri Lenčku in Miševcu, ki sodita med najstarejše. Miševčeva je svojo podobo ohranila do pred nekaj leti. Najviše ležeči domačiji sta bili Miheljnova in Vrvačeva domačija »V orlah«. Ker sta bili obe povsem na samem in odmaknjeni, so se tu ustavljali planinci in popotniki. Pot mimo Miheljna in Vrvača je peljala naprej proti Križevcu in Pustemu rovtu.

Javorniški Rovt je vozne ceste dobil šele sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja. Leta 1965 so najprej zgradili makadamsko cesto do Spodnjih počival. Do leta 1967 so jo s pomočjo jugoslovanske vojske uredili do Leščana in do karavle jugoslovanske vojske pri Jezervarju. Po letu 1970 so cesto speljali skozi gozd do Pristave in naprej proti Križevcu. Leta 1995 je cesta dobila asfaltno prevleko do Pristave in naprej do kmetije Pri Lenčku. En cestni krak se pod Kajžnikom odcepi. Cesta pelje mimo številnih počitniških in stanovanjskih hiš, ki so konec 20. stoletja zrasle na njivah in travnikih nekdanjih velikih rovtarskih kmetij (na primer Skednač). Nove cestne povezave in organizacija visokogorskega kmetovanja so dale kmetom boljše možnosti za razvoj kmetijske dejavnosti.

Gradnja mostu na poti v Javorniški Rovt pred letom 1940, hrani Gornjesavski muzej Jesenice

Pot v Javorniški Rovt, hrani Gornjesavski muzej Jesenice

Obnovili so stare mostove (okrog Kogovška, Jenclja in pri Gasilskem domu) in jih zamenjali z betonskimi. S pomočjo Kmetijske pospeševalne službe so nabavili traktorje, zgradili nove hleve (pri Lenčku, pri Noču, pri Kvadniku, pri Šroncu, pri Zimovcu in

pri Brinarju), zdravili valovite njive in travnike ter z električnimi pastirji zavarovali črednike za spomladansko in jesensko pašo ovc.

Na Pristavi so dobili v upravljanje velik pašnik za živino. Leta 1988 je naselje dobilo samostojno Pašno skupnost Javorniški Rovt, ki si je prizadevala za ureditev planin na Pustem rovtu in na Belški planini. Nova cesta do Pustega rovta je omogočila, da so leta 1993 zgradili novo pastirsko hišo in kmalu za tem še manjši hlev. Leta 1997 je Agrarna skupnost za Javorniški Rovt dobila vrnjene kmetijske površine nekdanje agrarne skupnosti. Naselje je v devetdesetih letih štelo 20 kmečkih gospodarstev, 82 stanovanj in 55 gospodinjstev. Kmetje so imeli skupaj 77 goved, 45 ovc, 12 prašičev in 5 konjev. Število hiš se je nagnilo v prid počitniškim hišicam, saj jih je bilo takrat že več kot 60.

Zaključek

V Javorniškem Rovtu živi več kot 200 prebivalcev, število hiš pa je naraslo na 114 in več. Od tega je dobra polovica počitniških hiš. Kljub temu, da se je arhitektura alpskih hiš že skoraj povsem izgubila, pa je na nekaterih domačijah še zaslediti nekaj njenih značilnosti, kot so ganki, lesene strehe, skednji. Ohranilo se je še precej materialne dediščine (starega orodja, pohištva, kmečkih naprav in voz, drobnih predmetov in listin), ki jo domačini bolj ali manj uspešno čuvajo kot spomin na svoje prednike. Ob poteh in na hišnih pročeljih je izginilo več znamenj, ki so se ohranila v ljudskem izročilu. Gre za znamenje »pod Kokarjem«, znamenji ob nekdanji poti pri Spodnjih počivalih, »Pri Jem« (pri sveti Hemi), in »fantovsko znamenje« (naslikana piramida stotih let življenja stoji obnovljena pod domom Pristava). Znamenji sta označevali pot, po kateri je hodila celo sv. Hema, in prostor, kjer so počivali popotniki na strmi poti. Sv. Florjan (pri Kvadniku), Ciril in Metod (pri Skednaču) in druga znamenja na pročeljih hiš so varovala domačije pred nesrečami. Obnovljeno znamenje na »francoskem« pokopališču na Križevcu in spomenik padlim v drugi svetovni vojni pod Pristavo pa opozarjata na dogodke v času francoske in nemške zasedbe naših krajev.

Vaščani so deloma ohranili tudi svojo govorico. Predvsem starejši še govorijo narečje, ki se delno razlikuje od govorce sosednjih karavanških vasi. Sami sebe imenujejo »Rotarji«, medtem ko se v sosednji Planini imenujejo Rovtarji. Dekleta so še nedavno govorila »na fant«, danes pa so jim šole v dolini obrusile pogovorno moškost.

Otroci so svoje starše onikali, danes pa je to le še redkost. Vpliv dolinskih priseljencev je spremenil nekdanjo veduto, ki je kljub temu, da naselje ni imelo svojega središča in cerkve, imela značaj tipične karavanske vasi, v kateri so, odmaknjeni od industrijske doline, živeli čvrsti, zdravi, močni in vztrajni ljudje. Naravna dediščina pa privablja številne raziskovalce in ljubitelje, da tu odkrivajo skrivnosti geološke zgodovine in lepote ter bogastvo rastlinskega in živalskega sveta.

Janez Babič

Predniki v Javorniškem Rovtu

Kdo so naši predniki? Smo morebiti potomci neznanih starih ljudstev? Bolj verjetno smo potomci Venetov, Keltov, Ilirov in Slovanov, ki so se med seboj premešali v obdobju enega tisočletja. V dobi kolonizacije od 11. do 14. stoletja, ki so jo izvajali tuji fevdalni lastniki, so prihajali predvsem Korošci in Nemci. Na območju Gorenjske je več kot dve tisočletji prisotno železarstvo, ki je med seboj povezovalo staroselce in vse prišleke, ki so sem prihajali predvsem zaradi rudarstva in železarstva.

Leta 1381 je bil izdan rudarski red, ki je prebivalcem pod Golico odredil svoboščine, pravico do rudarjenja, pridobivanja železa ter do izkoriščanja gozdov ob določenih dajatvah. Hkrati pa jih je oproščal ostalih dajatev, tlake in vojske. Leta 1403 je Herman von Esel dobil rudnike in rudne pravice nad vasjo Koroška Bela, torej v Javorniškem Rovtu. V urbarju iz leta 1602 so v Javorniškem Rovtu navedene tri kmetije in kajža. Po tem letu se je število kajžarjev povečevalo, saj so imeli možnost zaslužiti kot rudarji, železarji, »golcarji«, oglarji, furmani in celo kot kovači.

Prvo znano uradno štetje prebivalstva na Kranjskem je bilo leta 1754. Naredili so ga župniki, vsak za svojo faro. V Javorniškem Rovtu so popisali 135 prebivalcev. Prvi je vedno zapisan gospodar, njegov status, žena, moški člani družine, hčere, stari starši in ostali prebivalci v hiši. Popisane so bile štiri kmetije, deset kajž in oskrbnik na Pristavi: Janez **Noč**, kmet, vdovec, 72 let; sin Gregor, 40 let; žena Helena, 38 let; sin Tomaž, 9 let; sin Jurij, 7 let; sin Janez, 5 let; sin Gašper, 1,5 let; hči Neža, 3 leta; brat Gregorja, Jože, 25 let; sluga Pavel Nobois, 16 let; služkinja Pavla Nobois, 15 let; dekla Marija Čarej, 18 let. Potomci so živeli **Pri Lenčku**, Javorniški Rovt 7. Jože **Noč**, kmet, vdovec, 52 let; sin Matija, 23 let; sin Jakob, 19 let; sin Mitja, 12 let; hči Urša, 11 let; pastir Matej Muhovec,